

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

BALÁZS GÉZA

Tárnok Zoltán: Kereszt a falon

Kortárs, 2018

Tárnok Zoltán elbeszéléseinek főszereplője a kisember, a marginalizálódott ember, a periférián, leszorított sorban élő ember, másként: proli, sok esetben: lúzer. Ha választékosabban akarjuk kifejezni, ahogy az írónál több helyen is megjelenik: emberek az élet árnyékos oldaláról. Az árnyék fantasztikus ötletét (le tud válni az emberről) Székely János írta be a magyar irodalomba (*Az árnyék*, 1967). A fantasztikum Tárnok Zoltánnál is előfordul, jelesen éppen *Az árnyék* című elbeszélésben: „valami árnyékszerű, testetlen feketeség”, „az árnyéknak éppen hogy nem kocsikázásra, ámde annak szintizta megakadályozására támadt ingere”. Az árnyék lehet jelzés egy folyamatos megfigyelésnek kitett ember esetében: „Mindig legyen mögötte árnyék.” Az árnyék más megvilágításba helyezhet, másként láttat: „Bizonyos árnyékolásban [...] majdhogynem ellenszenvesnek találta az arcát.” Lehet az árnyék mint valaki éppen jelen nem lévő ember: „a börtönből is szuszogott rám az árnyéka”. Több elbeszélésben tehát az árnyék több önmagánál – többletjelentést hordoz. Az élet árnyékos oldalát hangsúlyozza az ellentéte is, vagyis az élet napos oldala (itt is beugrik egy erdélyi szerző, Karácsony Benő remek és kevésbé reflektált regénye: *Napos oldal*, 1936). Tárnok Zoltánnál: akik az árnyékos oldalon tartózkodnak, nem is sejtik, hogy „van más is, hogy felebarátaik szerencsésebbjei, a napos oldalon sétífkáló”, vagy másként: „Úgy éreztem, eljött az én időm, a sok rohadat vakoskodás után végre itt a napos oldal.” Ez az árnyékos oldal szigorúan egy mikrokozmoszban, Budapest sokféleképpen „irodalmiasított”, kétarcú részében, a VIII. kerületben, annak is Baross utca és Horváth Mihály tér tengelyében bukkan elénk. Beugrik egy-egy dokumentarista esemény: HÉV-baleset, békásmegyeri lakásrobbantás, de ezekre valószínűleg csak az egykori újságolvasók emlékeznek. Az események hosszabb időszakot, legalább fél évszázadot fognak át, és sok esetben „időtlennek” vannak nagyitva. Így jutunk el a mikrokozmosztól a makrokozmoszig, a később bemutatandó „ötödik égtájjig”. A legrégebben datált elbeszélés 1966-ból származik, a legfrissebb napjainkból, ezzel azt is mutatva, hogy bár a világ s a környezet is ötven év alatt változik, az emberi élet-

utak, sorsok, gondok mintha változatlanok lennének. Ugyanúgy vannak, lesznek kisemberek, árnyékban élők. Merthogy – tartós tapasztalat – ők alkotják (mi alkotjuk) a többséget. Tárnok Zoltán *Kereszt a falon* című válogatott elbeszéléseket tartalmazó kötete tizenegy elbeszélést foglal magába hét korábbi kötetéből.

Milyen kisembereket, életsorsokat vetít elénk Tárnok Zoltán? *Az árnyék* (1996) főszereplőjének neve is kisemberi, mert talán óvatlanul, meggondolatlanul tréfás, kigúnyolásra okot adó rímformáz: Olajos Lajos. Olajos küldönc, mindenestül vállalatnál, az ebédet is elhossa, ha megkérik rá, ám a „rendszerdöntés” elsők között dobja az utcára, és az akkor gyorsan szaporodó gátlástalan ügyeskedők karmaiba kerül. Mondhatni, duplán lesz földönfutó. Az író szerint itt a földön már nincs is megoldás, Olajos „árnyékká”, kísértetté válik, aki igazságot szolgáltat. Az elbeszélésben (kisregényben) aprólékosan árnyalja a szerző a kisember kisvilágát, családi, társadalmi és történelmi bonyodalmak elviselésére, túlélésére kialakított életmódját, mindezzel elnyerve az olvasó rokonszenvét. Ahogy a történet fodrozódik, úgy szurkolunk neki vagy érte egyre jobban, mert tapasztalataink alapján szinte bizonyosra vesszük, hogy elbukik.

Egy külvárosi srác egyes szám első személyben meséli el futballkarrierjét (*Szemközt a lelátó*, 1976). Egy edző fölfedezi futballtehetségét, szép karriert fut be, amit betetőz egy csodálatosnak, vonzóan ígérkező házasság. Majd kiderül, hogy még sincs minden rendben, elkezdődik az „összetöredezés”, lecsúszás, egészen a börtönig. Ami viszont stilsztikailag érdekes: egy jól beszélő lúzer szájából halljuk az élettörténetet tényszerűen, nem panaszkodásként, olykor humorral fűszerezve: „én semmit sem tudok tisztán kapni, bogárral kell lenyelnem a levest, benne van egész elfuserált útvonalam”.

A *Nyüszítések* (1975) egy belvárosi bérház függőfolyosóján ücsörgő üvöltöző elmeháborodotról szól. Eleinte még elnézik neki, „szegény bolond”, de amikor már tarthatatlanná válik, elvitetik. S ez a jelenet is roppant együtt érző: „Jöjjön szépen... Jó helyre megyünk, nem börtönbe... Főtt ételt kap, tiszta ágyneműt. Mi ebben a rossz?”

Az *Éjfél*ig (1980) egy pillanatra mintha a „Pál utcaiakat” idézné, fiúk „bikáznak” (egyfajta golyójáték) a tér eldugott sarkában. Egy erősebb fiú elveszi a gyermekek játékát, majd az agresszor is bűnhődik (pengével megjelölik), mert mindenkinél van erősebb, az élet már csak ilyen.

Elnyomott öcs ír palackpostát egy „távoli olvasónak”, akit a „végzetes báty” tart „alattvalóként” szobafogságban, sőt terror alatt *A hinta, a romos ház meg a Gizi* (1966) című elbeszélésben. A gyermekkor nagy traumái követik egymást: a testvéri erőszak mellett az első, suta szerelem, valamint az elköltözés: fájdalmas elszakadás a gyermekkor világától, az első világtól. Tudható, sorozatban jönnek majd az elszakadások, de az első mindig a leginkább megrendítő.

A *Méz és méreg* (1992) főszereplője a leszázalékolását intézi, közben furcsa jeleket vesz észre, és olyan érzése támad, mintha egy megrendezett jelenetben lenne, figyelik, rejtett kamerák veszik, s arra ösztönzik, hogy magánnyomozásba kezdjen egy ismeretlen férfi után. A nyomozás során az ismeretlen egyre ismerősebbé válik, nevét, munkahelyét, kapcsolatait is feltárja, lakásába is bejut. Csakhogy időközben úgy érzi, az őt irányító megfigyelő, a hang („buborékpattanás”), a szerkesztő és önmaga mintha azonos lenne: „önmagamat látom ott kitekeredve, évekkkel, évtizedekkel előbbi önmagamat az ablakon bevágó, szemfájdító nap lobogásában”. A „meghasadt” személyiség ábrázolásán túl az elbeszélés alaptörténetének újdonsága a korunk technikája által lehetővé vált folyamatos megfigyelés, amelynek alappéldája az orwelli *1984*. Korunkban pedig a mediatizáció és digitális technológia által egybecsúsztatott magán- és nyilvános világ (*Való világ*, reality show), amelyből az érzékelést megtévesztő virtuális valóság épül föl. De honnan a cím? Az író valamennyi elbeszéléscíme a szövegből vett idézet, erőteljes szimbólummá növelve. A *Méz és méreg* esetében ez a mondat: „Ahogy eleink mondanák: a méz színe alatt nyújtja a mérget!”

Észter kiemelt káder lett a vállalatnál, de nem tudja magát elfogadtatni, nem veszi komolyan a közössége, otthona és társa sincs, teljesen, szexuálisan is kiszolgáltatottá válik. A *Távolodva* (1983) című elbeszélés sűrített mozzanatokkal Észter magámaradottságát mutatja meg. A nem helyén lévő, sodródó ember elveszését.

A totális kiszolgáltatottság helyzete az albérlő: *Az albérlő* (1973). Nemcsak azért, mert nincs lakása, ezért máséba, esetleg vele együtt társbérletbe kényszerül, hanem azért is, mert mindenben alárendelt, sokszor még elemi szükségleteit is egy idegen emberhez kell igazítania. De még a „végér-

vényes albérlő”, aki fel is van készülve ezekre a megaláztatásokra, kerülhet olyan meglepő helyzetekbe, hogy a végén csak egyetlen – az irracionálisításokra adott még inkább irracionális – válasz maradt a számára.

A válogatáskötet címadója a *Kereszt a falon* című elbeszélés. Az összes közül ez a leglíraibb, ez szól legszebben a szeretetvágyról, a megmaradni, fennmaradni mellett a jobbá lenni vágyáról és persze ismételten az elbukásról. Főszereplője egy lány, aki belesodródik a VIII. kerületi éjszakai életbe, prostituált („éjszakai bajnoknő”) lesz „futtatóval” (stricivel, selyemfiúval), gyermeke is születik. Azonban igyekszik ebből kikecmeregni, feljebb kapaszkodni. A kitörés lehetősége fel is villan, egy valószínűtlen kapcsolatban: egy nála fiatalabb, értelmiségi elit családból való egyetemista fiú személyében. A kapcsolat édes, mámorító percei után azonban drámai váltás következik: a fiú halálos beteg. Nincs más út, folytatódik a lassan emelkedő, de mégiscsak az elfogadott polgári lét alatti élet. S bár a lányát sikeresen úgy neveli, hogy ebből semmit se vegyen észre, s minden meglegyen számára egy másik élethez, amikor a lánya rájön, hogy miből él, őt is elveszti.

A *Szédülés* (1979) egy jóakarátú, művelt tanár évtizedes lefojtott indulatai nyomán támadt suta, önkontrollját vesztő, mindent tönkretevő kitörési kísérletét tárja elénk: „a tanárt arra szorítja a hivatása, hogy minduntalan a magáénál alacsonyabb szinten fejezze ki magát, nem csoda, ha [...] ő maga is lesüpped lassacskán a gügyögéshez közel álló színvonalra”. A legtöbb elbeszélés az időtlenségbe helyezi ki a történetét, néha ki is mondva, kozmikus távlatot teremtve: „e pillanattól kezdve biztosan tudta, hogy mindaz, amit lát és csinál, valószínűleg nem most történik”. *Az ötödik égtáj* című (egy 2012-es kötetből való) elbeszélés pedig egy „szöveggyógyító”, korrektor nyugdíjazáskor történő befelé fordulását, végső soron önfeladását mutatja be.

Tárnok Zoltán stílusa változatos. Sokféle elbeszélési mód, nézőpont és nyelvi megoldás jellemzi. Roppant finom írói módszerekkel emeli meg, teszi irodalmivá a külvárosi pesti nyelv fordulatait. Egyes elbeszélései a részletező, tárgyias intellektuális stílust képviselik, mások az élőbeszéd drámaiságához közelítenek, de mindvégig kifogástalan mondat-szerkesztésben, stílusban. Felbukkan a szövegben a nyelvet figyelő értelmiségi (író) gesztusa: „Nagy irodalmár volt, kigyúlt a feje, ha eleresztettem neki valami zaftosabb kültelki szöveget, mindjárt föl is jegyezte magának. Egyszer mindenfélét összeivott, féldeciket, sört, pezsgót, uborkalevet, azt találtam

mondani neki: Érzem a leheleteden. Tele vagy, mint a hatos villamos. Ő pedig már kapta is elő a noteszét meg a ceruzáját, és már jegyezte föl ezt a rossz szöveget is, aztán meg állítólag belefűszerezte az írományaiba, azt mondta, ettől élénkül fel, ettől kap egy kis gurulatot a stílusa...”

Aprólékos és szinte láthatatlan munkát végez a szöveggyógyító, a korrektor (*Az ötödik égtáj*). Többnyire nem ismerik, nem tartják számon. Bár, ha nem lenne, akkor egészen biztosan feltűnne a hiánya. S vajon hogyan hat ez vissza magára a személyiségre? „Nélkülözhetetlen munkaeszköze a Helyesírási Tanácsadó Szótár és az Idegen szavak Szótára lett, ezek valamelyikét – ahányszor csak bármilyen gyanús dologba botlott, vagy valami másképp rémlott neki – rendre felütötte... Idővel aztán már azt is tudta, hogy ezeket sem lehet ám vakon és nyakló nélkül követni, egyik sem szentírás, nem kőbe vésett parancsolat, megvannak a belső ellentmondásai, és imitt-amott el is avultak. No meg olyan is van, hogy szolgálai alkalmazásuk egyenesen tönkretenné az adott szöveget, a szöveg különösségét, van tehát, kivált művészi igényű munkában, ami éppen úgy jó, ahogyan rossz, mert az akadémikus kívánalmakat, mondhatni, mint kutya a vizet, rázza le magáról.” Lám, a korrektor sem föltétlenül szolgálai szabálykövető, hanem alkotó ember: „Akár fűtyülhetett is az éppen soros nyelvész kukorékolásokra, mert tudta, hogy mindezek múltlagos dolgok, s amit a tudósi csököttség ma még tilalmaz, hamarosan jogerőssé válhat, nincs hát miért kapálózni ellene, ha egyszer mindenki, egy egész nyelvközösség helyénvalónak találja.” A korszerű nyelvművelés pontosan ezt mondja: amit a nyelvközösség elfogad, az ellen nincs mit tenni. Vajon azonosulni tudunk-e az életére, tevékenységére tekintő korrektor rezignált gondolataival? És hogy vagyunk a magunk „kisemberségével”? „Mindazonáltal tudta jól, hogy amit ő végez, csak afféle szellemi segédmunka, nem becsülte túl. Ha nem is értett egyet közvetlen főnökével, aki magát a szöveggondozást előszeretettel és aggálytalanul pusztán beékezként emlegette, mintha az egész művelet csak annyiból állna, hogy egy kéziratot az írógép fogyatékos betűkészletéből eredő ékezethiányokat pótolja, azzal azért maga is tisztában volt, hogy ez a munka bizony a névtelenség jótékony takarásában zajlik, nincs hely a világon, ahol bárki is jegyezné az ő szöveggyógyító hozzájárulását.”

A kisemberek író által megfigyelt nyelvi világa emelt, szépirodalmi szinten jelenik meg az elbeszélésekben. A nyelvi világ egyik összetevője a nagyvárosi, kültelki folklór, valamint a szleng. Ennek ellenére az elbeszélések stílusa nem közelít a nyelvi

dokumentarizmusához, megmarad „emelkedettnek”. A kellemetlen ember jellemzése: „befelé nőtt a hajam tőle”; „vannak elegen, akiket parafadugónak se használnék”; „az ilyen alak úgy jön világra, hogy egy részeseges múzeumőr leissza róluk a folyadékot”. Kizökkenés, nem várt fordulat: „volt egy kis szőr a palacsintában”. A visszafogott, lefojtott élet: „nem háborgatja, mint egy babszem felbillenése a tányéron”. Minden író komoly dilemmája a nyelvi kimondás / ki nem mondás: „Te még gyakni sem tudsz... Barátunk nem az ódon zamatú igét használta, hanem az elfajzott származékát, amely csak újabb időkből vált oly közkeletűvé, hogy úton-útfélen halani serdülő fiúk s lányok szájából, olvashatni mindenfajta rangosnak mondott kiadványban, jóllehet azelőtt nemhogy nem tűrte el a nyomdafestéket, de még pusztán kiejtése sem csekély borzongást keltett magára valamit is adó társaságban.” Vagy másutt: „Azt az épületes megjegyzést eresztette el, hogy nem lopja ő a... és itt kimondta magyarul azt a közönséges, jelentősen mai szót, amit én hölgytársaságban sose vennék a számra, s amit most is – hogy a papír bele ne piruljon – jobb híján csak töltenek mernék nevezni. Szóval nem lopja ő azt a bizonyos, a hölgyet olyannyira függőségben tartó portékát, hogy napra nap csak úgy hintegesse!”

Íme a bizonyíték, hogy sem nyelvi játék, sem nyers kimondás nem föltétlenül szükséges: lehetséges irodalmi szövegben csak érzékeltetni és nem megjeleníteni a nyers szavakat, kifejezéseket. Néhány érdekes kifejezéssel, szóval illusztrálom Tárnok Zoltán stílusát. Aprólékos, részletező, jellemző leírások: *piszkoskék fővárosi autóbusz, a cipő félig kicsibrálva, egyebugya öltözék, csurgóra húzott zsiros kalap*. A Horváth Mihály téri templom leírása: „A templom állványokkal körbeácsolt, páros tornya mint valami kifordult foggyökér nyilallott a vidék fölé...” Korszakjellemező szavak: *méhpempő, orkáncabát, nejlonharisnya, vetkőzős golyóstoll, rágógumi*. Pontos, szinte „beszélő” jellemrajzok: *hervadt lucskosrózsis, szerző-mozgó ember, sajtóbőrű férfi, szét-döncölt ábrázat, barkós férfiú, vérágas szem, vízálló mosolyú fiatalember, faros-bögyös, uszonykező báty, szöszske, szívarcú lány, neki a hét is páros*. Egy mozdulat, gesztus leírása: *betámított az irodába, trombukázik (a porban), eltéved az ember szája, elektromos pofon* (csak az tudja értékelni ezt a jelzöt, aki már kapott pofont). Egy hangulat: „untam az aranyeres hangulatot”. Kültelki beszélőségek – amelyért, tudjuk, könnyen járhat valami „meglepetés”: „lakjon a tizedik emeleten, és ne legyen lépcső”, „hamarosan felültetem őket a felhő szélére”. Az elbeszélések nyelvi leleményei általános megfigyelések és igazságok kimondásához vezetnek: „a társadalom

nemcsak legelésző lángelmékből áll; milliók keresik gyűlöletük tárgyát, és ha nem lelik, boldogtalanok”. A magyar nyelv adta tömörséggel: „keresztbe gyűlöljük egymást”.

Az egyes elbeszélések főszereplői kivétel nélkül jók, vagy legalábbis törekszenek a jóra, élni, túlélni akarnak. A történetek sok esetben vezetnek bennünket a meghasadt, osztódó, egyes esetekben kettős személyiségek világába. De kivétel nélkül a fizikai és lelki válságba került, szorongatott, szorongó emberek sorsával foglalkoznak. Nyilvánvaló az író empatikus hozzáállása: nemcsak ismeri, de szereti is ezeket a kisembereket. Szereti őket, mert alapvetően jók, vagy legalábbis jobbak akarnak lenni, élni akarnak, „ahogy lehet”. Ki mondhatna ítéletet felettük, ha éppen kitérés kísérleteik nem megszo- kottak, ügyetlenek vagy végzetesek? Tárnok Zoltán irodalmivá magasztosult figurái, kisemberei elnyerik rokonszenvünket: részben azért, mert magunkat is felismerjük bennük (mindenki kisember valahol), részben azért, mert szinte mindig kivétel nélkül elbuknak, és harmadrészt azért, mert az ember nem feledheti el, hogy az emberi közösségeket csak a szolidaritás tarthatja fenn. Az erre való figyelmeztetés is a művészet, jelen esetben az irodalom dolga. Hogy mindez velünk is történt, történik vagy történhet, az teszi igazán elevenné, életszerűvé az író történeteit. Csak az szomoríthat el bennünket, s ez

az író szomorkás rezignáltsága: hogy valamennyi szereplője itt a földön elbukik, s legföljebb reménykedhet valami magasabb rendű, meg nem ismerhető igazságban.

Tárnok Zoltán kisembereinek valós és irracionálisba hajló történetei mindig eljutnak valamilyen filozófiai gondolatig. Legtávolabb talán *Az ötödik égtáj* című elbeszélésben. Már maga a cím is költői és légies: „Az ötödik égtáj! Ez a jó irány.” Tegyük hozzá: az ötödik égtáj fölfelé van! „Maradt ezenkívül más?” – teszi föl a kérdést a korrektor. „S mindez csak arra való, arra lesz jó, hogy a végén legyen mit elvenni tőlünk? Nem lesz többé soha övé még az az égett szélű fakanál sem, amivel mostanáig az ételeit kavargatta. S a kékről pirosra, pirosról kékre váltható golyóstollának, a rojtzott szegélyű könyvjelzőjének is örökre búcsút mondhat? [...] Lehetséges, hogy ez mind-mind, kivétel nélkül oda- lesz, végleg ki fog fakulni a képből, s az ő sok évtizedes munkálkodása még csak be sem íródik sehová? Márpedig az nem kérdés, hogy újra meg újra így, ilyen módon szokott alakulni a dolog, legalábbis eddig még mindenkinek sikerült ezeket az utolsó darabig elveszíteni.” Ritka tömörséggel, egyszerűséggel kérdez rá a leglényegesebbre: „Csakugyan úgy lehet, hogy a legparányibb moccanásunkkal is a nagy egyetemet, magát a mindenséget változtatjuk meg?”

BENCE ERIKA

Tolnai Ottó: Szeméremékszerek – A két steril pohár

Jelenkor, 2018

Némi túlzással azt mondhatnám, amikor a *Szeméremékszerek* címmel tervezett regényfolyam első darabjáról, Tolnai Ottó *A két steril pohár* című regényéről szóló ismertetőm írásához fogtam, készletet éreztem, de inkább csak – és nem komolyan! – felmerült bennem a gondolat, hogy szóról szóra át- másolom a szerző *A pompeji szerelmesek – Fejezetek az Infaustusból* című könyvéről (Alexandra, 2007) szóló írásomat (*Tolnai-tárgylexikon. Tolnai Ottó: A pompeji szerelmesek*, Híd, 2008/2, 75–80.). A főcíme és a kiadási adatok cseréje mellett – a narratívák teljesen megegyező sajátosságaiból kifolyólag – lehet, fel sem tűnne, hogy másik Tolnai-regényről van szó. Az új regény *A pompeji szerelmesek* mellett a *Grena-*

dírmars (zEtna, 2008) című, rövid történeteket (alcíme szerint „egy kis ízelt opus”) tartalmazó könyvének világára emlékeztet, s mintha erre az analógiára maga az író is utalna egy jegyzetében vagy interjújában – visszakeresve, sajnos, nem találtam meg a forrást! –, hogy „semmis kis történetek” gyűlnek, sorakoznak egy majdani regény virtuális tartalom- mutatójában.

A „kis történet” Tolnai írói világában olyan rövid történetet, töredéket vagy epizódot jelent, amilyenek – kritikai vélemények szerint rendezetlenül, pontosabban – az elbeszélés folyamatosságának hiányában „középpont” nélkül peregnek, sorjáznak előttünk egy majdani regénykonstrukció vázelemei

BENCE ERIKA (1967) Újvidék